

МИХАЙЛО КРАСУСЬКИЙ

**ПРАДАВНІСТЬ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

О. ІГОР ЦАР

**ТАРАС ШЕВЧЕНКО –
ДАР ВІД БОГА**

Львів 2022

Упорядник о. Ігор Цар

Ці вислови упорядник подає зі своєї книги «Україна прабатьківщина людства» у якій читач знайде дуже цікаві факти з історії найдавнішої держави світу.

Канадський професор філології Річард Альберт Вілсон (1874–1949)
у книзі “Дивовижне народження мови” пише:
“Англійська мова та більшість індоєвропейських мов походять із прамови, що нею розмовляли десь 5 тис. р. тому на території сучасної України”.

Англійський письменник, історик Герберт Велс (1866-1946):
“За дві тис. р. до Христа від Рейну до Каспія була одна спільна мова й це найкраще доказує, де була колыска народів. Орієнтири походять з-над Чорного моря і своєю мовою поділилися на санскрит, перську, грецьку, латинську, германську та англійську мови”.

Український поет Мойсей Фішбейн (1946):
“Не оскверняти душу свою – часточку Господа, а творити так, як тобі дав Усевишній. Відчувати простягнуту до тебе Господню долоню, що на ній лежить Його дар: божиста, богодана, богообрана Українська Мова! Чути в Мові симфонію Господню й нести цю симфонію іншим”.

Коротко про автора

Польський лінгвіст Михайло Красуський викладав в Одеському університеті і досліджував проблеми порівняльного мовознавства. У 1880 році в Одесі вийшла друком його праця «Древность малороссийского языка».

Слід зазначити, що ця подія відбулася через чотири роки після російського Емського акту 1876 року про заборону української мови – найгарнішої у світі. Тому автора публікації, поляка за походженням, важко було звинуватити в «українському націоналізмі». Отже, його робота могла бути сприйнята як цілковито об'єктивне наукове дослідження.

Праця свідчить про те, що її автор мав неабиякий талант письменника-полеміста. Він зробив сміливі екскурси в історію і дав взірць викладу для широкого читача серйозної наукової проблеми.

Михайло Красуський зауважував, що вчені світу не мали змоги відкрити дійсне джерело прадавніх мов через зверхнє ставлення в країні до української мови. Не було гарного словника, і коли мови змінювалися внаслідок розвитку цивілізації, то невизнання і заборона української мови завадили певною мірою значному впливу на неї сучасної культури.

На підставі порівняння мовних явищ десяти мов Михайло Красуський стверджував, що назви перших чисел, які вживалися в усіх арійських племенах, мають українське походження. Він навів цілу низку споріднених слів від українських форм у санскриті, польській, латинській, німецькій, англійських мовах.

Прадавність української мови

Займаючись тривалий час порівнянням арійських мов, я прийшов до переконання, що українська мова не тільки старіша всіх слов'янських, не виключаючи й так званої старослов'янської, а й санскритської, грецької, латинської та інших арійських. А тим часом українська мова до сьогодні не має навіть пристойного словника! Ця обставина і перешкодила нашим і чужоземним філологам відкрити дійсне джерело прадавніх мов. До того ж останнім часом *закордонні вчені* почали переконуватися, що колискою арійських племен була не Середня Азія, а так звана *Сарматська рівнина*, або Слов'янська. Отже, на цій рівнині до сьогоднішнього дня живуть українці, і похідні від них же колоністи на півночі – новгородці, і взагалі великороси. Відомо, що новгородський говір найближче підходить до українського.

Взагалі визнано, що цивілізація значно впливає на псування і зміну форм корінної мови, через те французи й італійці уже не розуміють латинської мови, а німці не розуміють готської. Таким чином, і прадавня індійська цивілізація із первісної мови створила санскритську, яка вже зовсім не вважається (як раніше) матір'ю всіх арійських. А оскільки культура мало вплинула на українську мову, то й не дивно, що вона збереглася більше, ніж інші. Так, від українського слова *ходити* походять *находити*, *знаходити*, а потім *знахар*, себто той, хто знає, де що знайти, як взятися за справу та ін. Звідси нове слово *знати*, санскритською пишеться *ġnatum* вимовляється *джнатум* (знать). Українське *знавця* чи *знаток* по-польськи *znawca*, по-сан-скритськи *ġnawant*, латинською *gnavus*, англосаксонською *cnāven*, по-німецьки *kennen*, по-англійськи *know* (знать). Із цього ряду ми бачимо, що первісне наше *з* в санскриті перероблено на *g* чи *дж*, в латині на *ġ*, в німецькій і англійській на *k*, в італійській і французькій на *c*, наприклад: *conoscere*, *connaitre* (знать) і т. д. У тому ж, що *знахар* і *знати* походять від *знаходити*, по-польськи *znachodzic*, сумніватися неможливо. Так само від

латинського *venire* походить *invenire*, але ці форми уже порівняно нові, а тому їх і немає в нас. Польське *inwensya* уже взято із латині після прийняття християнства.

Нема сумніву, що назви чисел, вживаних всіма арійськими племенами, належать глибокій давнині, і коли б ми змогли пояснити їхнє (себто чисел) походження, то це б дало змогу знайти ключ для розв'язання арійського питання. Ось як, по-моєму, на підставі форм української мови можна пояснити походження назв перших чисел, а саме:

Один походить від українського *од-він*, російське *от-он*, *от-него*, маючи на увазі при цьому, що лічба починається від першого пальця руки. Між іншим, це не новина, і взагалі визнано, що на позначення одиниці використано займенник. Українське *він*, російське *он*, по-чеськи *он*, *опа*, польською *он*, *опа*, у новгородців зустрічаємо *ѣн*, *ѣна* (він, вона), у санскриті *ена* (той), але й у тверських корелів *она* означає *він*, а *он* – значить *вона*; по-литовськи *anas* (він), *wenas* (один). Українське і російське *одно*, по-польськи *jedno*, по-італійськи *uno* (відкинуто *д*), так само і латинське *unus*, *una* (один, одна) замість, як мало б бути, *idnus*, *idna*; грецьке *ѣн*, *ѣнос* замість *eden*, *edenos*; англійське *опа* (один), німецьке *ein*, французьке *un*. Санскритське *йна*, в значенні *один*, *одна*, відшукуємо у формі *йна winçanti*; уже зіпсутій з латинського *unus-de-viginti*, *undeviginti* (дев'ятнадцять). Таке запозичення (прикладів можна знайти багато) спростовує думку тих, хто стверджує, що слов'яни відокремились від індіців *останні*. Навпаки, індійці відокремились від нас раніше, ніж від греків, литовців, римлян.

Два, двоє, походить від *твій*, *твоє*, маючи на увазі тут *другий* палець руки, вказівний, вживаний на означення осіб і предметів. По-польськи замість *twoja* часто вживається *twa* (твоя). У санскриті *tva*, *tvam* означає *ти*, а *dwa* означає *два*; по-італійськи *tu* (твій), *duo* (два); готське *twa*, англійське *two*, німецьке *zwei*. Українське *дві*, як і польське *dwie*, але в санскриті *dwi* означає те ж, що й *dwa* і вживається лише як перша частина

складних чисел. Це, безсумнівно, уже запозичено від українських *зіпсутих* форм. Так замість *дванадцять* українець часто говорить *двінадцять*, замість *двасто* завжди говорить *двісті*, що російською *двесте*, польською *dwiescie*. Українське *і* перейшло також і в латинську мову, наприклад: *viginti ex dviginti*, замість *dwaginti* (двадцять). А тим часом стверджують, що українське *і* уже в історичний час виникло із *ĭ*, польське *ie*. Навпаки, українське *новійший* пишеться і в латині *novissi-mus*, а не як російське і польське *новейший*.

Українське **три** походить від *тере*, *тре* (терти), бо середній палець треться об інші, бокові. Італійське *tre* (три) найкраще зберегло початкову форму; латинське *tres*, грецьке *tries*, німецьке *drei*, французьке *trois*. Але українець мусив перемінити *тре* на *три*, щоб відрізнити від *тре* у значенні *терти*. Так само і литовське *trys*, польське *trzy*, російське *три* і санскритське *tri*, як і російське. Однак українець не говорить *тримій*, але *тремій*, і тут віднаходимо закінчення *т* у формі *тре(т)*, яке у росіян збереглося. Санскритське *tritja*, грецьке *tritos* утримують *і*; латинські *tertius*, *tertio* переміняють місцями *р* і *е*.

Українське **чотири**, **штири**, польське *sztery*, кельтське *cethir* походять від українського *ще-тере* (ще *тре*), бо четвертий палець ще міг тертися об інші, як і третій. По-санскритськи чужоземні вчені пишуть *thshatur*, вимовляється *чатур* (чотири), по-литовськи *keturi*, латинською *quatuor* і грецькою, із заміною *thsh* на *i*, – *tettares*. *Четвертий* по-кельтськи *cethvirtas*, литовською *ketvirtas*, санскритською *thshaturthā* чи *чатуртма*, грецькою *tettarios*. Латинське *quartus* відкидає в середині *t* замість, як у литовській *ketvirtus*; так само польське *czworo* відкидає *t* із *четверо*, по-санскритськи *thshatwar*, по-чеськи *ctver*. Уже від польського *czworo* походить англійське *four* (чотири), німецьке *vier*, *virte*, яке німці виводять від *vox*. Навпаки, готське *fivor* (чотири), замість *fitvor*; заміняє наше *ч*, чи санскритське *thsh*, чи грецьке *t* на *f*. Санскритська форма *thshatur* замість *чотури*, рівнозначне латинській *quatuor* замість литовської *keturi*, не має

нас дивувати, якщо пригадаємо, що навіть в деяких місцевостях Росії замість *четыре* говорять *чатыры* та ін., наприклад: *жана* (жена), *табе* (тебе), *сабе, яго*, замість *его*.

У санскриті найчастіше наше *о* замінюється на *а*, подібно як в одному із великоросійських говорів, який називають *ака-ючим*, і що, за твердженням російських вчених, сталося через змішування із іногородцями. Хоча росіяни вимовляють *а*, але все ж по-давньому пишуть *о*, точнісінько так, як у новгородському говорі і в українській мові. Отож думка деяких наших і закордонних учених, що наше *о* походить уже від санскритського *а*, не має під собою наукового ґрунту. Інакше довелось би переко-нувати, що належні до фінського племені чуди, чуваші, черемиси, мордва та інші походять також від арійців. Ні, я вважаю, що не тільки сучасна російська мова – порівняно нова, – як і білоруська, але й давня литовська мова, що наближається до санскритської і латинської, значною мірою зіпсута поміссю. Литва з трьох боків була оточена іногородцями.

П'ять, п'ятий походить від українського *пів-утятий* (наполовину врізаний) чи від *підтятий* (підрізаний). *П'ять* по-чеськи *pet*, старослов'янське носове *пенть*, старопольське, також носове, *pent*, *penć*, грецьке *pén-te*, санскритське *panthshan* (паньчан). *П'ятий* по-чеськи *páty*, польською – *pionty*, *piąty*, ведійською *panthshata*, грецькою *pemptos*; звідси, змінюючи *p* на *t*, англійське *fifth* (п'ятий), німецьке *fünf* (п'ять). Але й російське *это* простий народ переробляє на *єнто*, *єфто*, *евта*. Точно так же виникли німецьке *fünf*, англійське *five* (п'ять). По-литовськи *penktas* (п'ятий), по-латині *quintus*; але і санскритське *ар* (вода) по-латині *aqua*. Тут доречно зауважити, що носових звуків, що вкралися в старослов'янський і польський *пенть*, *pent*, *pięć*, грецьке *pén-te*, санскритське *panthshan*, взагалі не можна вважати (як це роблять) корінними, природними для арійського племені, тому що їх набули завдяки вологому клімату і від нього виникли: від запалення носової оболонки, нежиті, золотухи і різних катарів. Людина із постійною нежиттю завжди *говорить в ніс*.

А тому й не дивно, що поляки чи давніші західні поляни набули носових звуків, адже відомо, що стародавня Великопольща була майже вкрита озерами і стоячими водами; греки також жили майже на воді, а що стосується індійців, у яких санскрит був одним із багатьох стародавніх говорів, то вони ще й зараз, незважаючи на сильні спеки і засухи, протягом кількох місяців на рік живуть в болоті, а цілі країни через періодичні дощі стають непрохідними. Навпаки, українці жили раніше і живуть тепер у сухому кліматі, влітку і зимою, а тому і *не терплять* носових звуків ще більше, ніж росіяни, що живуть *тепер* на півночі при вологішому кліматі. Попереду ми бачили, що простий люд уже заміняє *это* на *енто* і ін. Таких звуків у Великоросії тепер безліч, а через те росіяни й відзначаються хорошою французькою вимовою.

Українське **шість** утворено від *ще-єсть*. Покінчивши лічбу на одній руці, починали *знову*, *ще* так само на другій, отже, *ще-єсть* можливість лічити. Українське *ще* часто вимовляється як *ше*. Шість латинською мовою *sex*, гебрейською *шеш*, литовською *szeszi*, санскритською *shash* (шаш), грецькою *sjeks*, *ěks*, провансальською *ksiks*, готською *saihs*, німецького *sechs*, англійською і французькою *six*. Це останнє пишеться через *i*, як і українське спотворене *шість*. Що ж стосовно санскритського *shash*, то й тут наше *e* замінено на *a*. Подібно, як *третій* запозичує друге *t* від закінчення *тре(t)*, так *шестий* переймає *t* від *шесть*, отже, латинське *sex*, гебрейське *шеш*, санскритське *шаши* та інші втратили своє *i*, але знову набувають його у формах, похідних від нашого *шесть*, як-от: італійське *sesto* (шостий), латинське *sextus*, санскритське *shashta*.

Тут доречно нагадати, що українське *ще*, російське *еще*, старослов'янське *еште* не походять від латинського *etiam*; навпаки, українське *ще* чи *сче* знаходимо у грецьких і латинських закінченнях на *sko*, *sco*, наприклад, *sene-sco* (старію чи *старію ще*). На означення вищого ступеня українець вживає закінчення *ще*, наприклад: *новий ще* – *новішій* чи *новіший*, російською

мовою *новейший*, польською *nowiejszy* чи *nowszy*, по-латині *novissi-mus*. У множині по-українськи *новішії*, так само *новій-шії*, по-польськи *nowiejsi* чи *nowsi*, в санскриті перероблено на носове *nawjans* чи *nawjēs* (новішії). Взагалі українське *ще* величезну роль відіграє в нашій мові; українське *був-ще* творить *бувши*, польське *bywszy*. Українське *ділаю-ще* творить *ділаючи*, польською *działajęc*. Звідси ж українське *ділающий*, польською *działajęc* і т. д.

Польське *siedem*, *siedm*, чеською замість *sedem* – *sedm*, по-українськи в скороченні **сім** чи як у російській *семь*. Але українське і російське *седмий* зберегли попередню форму і букву *д* так само, як польське *siodmy*. Не піддається сумніву, що назва цього числа походить від українського *седимо* (ми сидимо) чи залишаємось без роботи, святкуємо цей день після шестиденної праці. Італійське *sedemo* (ми сидимо) має таке ж закінчення, як і українське *сидимо*; польське *siedzimy* має закінчення правильніше, тому що воно, як і латинське *mus*, походить від *ми*. *Семь* замість *седемь* (в російській), по-італійськи *sette*, латинською *septem*, санскритською *saptam*, звідси гебрейське *шеба*, німецьке *sieben*, англійське *seven*, грецьке *êpta*. Ми бачили, що греки із *pén-te* (п'ять) утворили *remptos*. В такий спосіб постало латинське *septem*, санскритське *saptam* замість *setem*, *sedem*. Як ми перед цим бачили, що від *тре(m)* постало закінчення *третій*, так само від *седем* утворилося закінчення *седмий* (сьомий), по-латинськи *septimus*, по-санскритськи *saptama*, і це доводить, що ми не помилились, утворюючи *три* від *трет*. Як *сім* замість *седем* походить від українського *сидимо*, тобто не працюємо, так і українське *тиждень* (російське *неделя*), польське *tydzień* походить від українського *тиш-день* чи *день тиши*, спокою, і, можливо, старіше від числа *сім*. Українське *неділля* (в росіян *воскресенье* і *неделя*) також походить від *не ділять*, себто відпочивати.

Українське *сімкром* замість *седмкром*, польське *siedmkroć*, по-санскритськи *saptakritwas* (сім разів). Литовське *tris kartas* (три рази), *du kartu* (два рази). Українське *кровать*, польське *kroć*,

російське *крат*, старослов'янське *крате* походять від українського *крутити*, наприклад: *крутило би твою маму!* чи в скороченому *круть, кроть твою маму!* (у значенні: корчило б твою матір!). Від українського *скрутитися* в значенні *спохватитися, притьмом зайнятися* походить *скрут* (а)! (багато діла, хаос), *скрутний* (дуже зайнятий), *скрутно!* (багато справ!)¹, польське *kruto*, російське *крутень* за словарем Даля означає *нетерпеливий, скорий*, у тверському говорі *окрутный* означає *быстрый, ловкий*. По цьому можемо стверджувати, що уже звідси, а саме від *крутиться* у переносному значенні виникли санскритські корені: *kar, kri* (робить, працювати), латинське *creo* (роблю, створюю), *creator*, санскритське *kartar* (творець). Між іншим, слово *крутить* знаходимо в чужоземних мовах і в буквальному значенні; так, наприклад, *кручу* в старослов'янській і польській перейшло в носове *кронцомъ, kręcem, kręce*, у санскриті те ж носове *krunthshami*, читай *крунчами* (згинаю), в латинській уже не носове: *crucio* (мучу), *срих* (шибениця, тортури, хрест) і ін.

Польське *okrutny* (лютий, жорстокий), *okrutnie* (безжалісно, по-звірячому) також походить від українського *окрутити* в значенні згинати, скручувати і т. п. Російське *кручинить* за словарем Даля означає *печалити, знущатися*. Таким чином, латинське *crucio* походить від того ж кореня, що й *creo*, але без української мови (якої не тільки іноземні, а й слов'янські вчені не знають достатньо) ми не в змозі були б у тому переконатися. Санскритське *kriḡ*, читай *крідж* (грати, розважатися) походить від того ж кореня, тому що від *крутить* походить *круг, кружить*, по-польськи *krąży* означає гулять, грати в круг, по-українськи *кружитися* (крутитися, танцювати). Від санскритського *krunthshami* помилково утворюють англійське *shrine*, французьке *escrap*, бо вони походять від *крить, скрити*, звідси українське *скриня*, польське *skrzynia*, латинське *skrinium*, германське *shrank*, німецьке *schränk* (шафа) та інші. Щоправда, *крить, накривать*

---

¹ Див.: Словниці Пискунова. – Київ, 1873, с. 109. – Прим, автора.

є і в англійській *to cover*; І в французькій *couvrir*, але назва *скриня*, латинською *scrinium*, безпосередньо вироблена українцями, а не італійцями чи греками.

Українське **вісім**, російське *восемь*, польське *osiem*, *ośm* походить від українського *від-сім* (від семи), чи *наступний після семи*. На означення польського *od*, російського *от*, українець вживає чотири форми: *від*, *вім*, *од* і *от* відповідно законів фонетики. Так, *од-він* краще узгоджується, ніж *від-він*; навпаки, *від-сім* краще, ніж *од-сім*. Як від *восемь* утворилося польське *osiem*, так можна вважати, що прямо від українського *вім-сім* постало санскритське *washtim*, а після *ashtam*, читай *аштам* (вісім), литовське *asztuni*, готське *ahtau*, латинське *octo*, французьке *huit*, валійське *wyth* (вісім). Оскільки ні греки, ні римляни *уже не знали* нашого *ш*, санскритського *sh*, то, природно, санскритське *ashtan* змінилося на латинське *octo*; так само як санскритське *thshatur* (чатур) по-латинськи *quatuor*; тому що нашого *ч*, польського *cz* також не знали жителі *Latium*, хоча інші італійці й сьогодні вимовляють *се*, *сі* як *че*, *чі* і подібно *sce*, *sci* як *ше*, *ші*; отже, і їхні предки (не римські аристократи) знали наше *ч* і *ш*, польське *cz*, *sz*, французьке *che*, англійське *ch*, *sch* та ін. Знамениті слова «*lasciate ogni speranza*» Данте вимовляв точно так, як українець вимовляє *лишайте*, і росіяни говорять *лишайте*, *лишите*.

Дев'ять походить від українського *давить*, бо дев'ятий палець надавлює на восьмий; повторять же *тре(т)*, як на означення *третього* пальця, уже було не зручно. Через те наш найдавніший математик і мусив знайти інший термін, також підходящий за значенням. Латинське *povet*, санскритське *pawan* (дев'ять) утворюють від санскритського *pawa*, латинського *povus* (новий). Справді, подібність значна, але цього ще недостатньо, і ніхто не доведе, що, скажімо, українське *дуги* походило від того ж кореня, що англійське *duty* (обов'язок). Правильніше, що від *дев'ять*, чеське *devet*, постало старослов'янське носове *де-вентъ*, *девонтъ*, польське *dewenć*, *dzewięć* і санскритське *amant*,

потім *nawant*, *nawan*. Якщо латинське *povet* чи санскритське *nawan* могли утворити грецьке *énnéa*, англійське *nine* (дев'ять), то тим більше наше первісне *d* могло бути відкинуто з форми дев'ять, як подібно самі слов'яни зробили в польському *osiem* замість *восемь*. Що *дев'ять*, чеське *devet*, походять від українського *давить*, нас переконує навіть форма дев'ятого пальця, *вигнута* від натиску на бічні.

Очевидячки, згадане попереду санскритське *nawa*, латинське *povus*, наше *новий*, *новик*, *новинок* походять від того ж кореня, що й *невеста*, польське *niewiasta* (жінка) чи *неведающая*, *неопытна*. Здається, де підтверджує і форма грецького *nefos*, французького *neuf*, англійського *new* (новий). Польське *nie wie* означає не знає, не розуміє; російське *невежа* (невіглас), власне, означає *незнающий*, *неопытный* і відповідає *формі* грецького *nefos*. Таким чином, можна здогадуватися, що первісна форма була *невий*, потім *новий*, латинське *povus*, італійське *nuovo*, *povo*, французьке *pouveau* і санскритське через звичайну заміну нашого *o* на *a*: *nawa*.

Десять походить від українського *досить*, польське *dosyć*, *dość*; в новгородському говорі також *досыть* (достатньо), а це походить від *до-сита*, латинська *ad satis*. *Десять* по-чеськи – *deset*, старослов'янське *десонть*, польське *desent*, *dziesięć*, санскритське *dasan* замість *dasant*, по-циганськи *деи*, латинською *decem*, грецькою *deka*, французькою *dix*, німецьке *zehn*, германське *zehen*, англійське *ten*, китайське *tschi* (десять). Санскритське *dasan* Бонн² утворює від *dwa* і *san* замість *thshan*, закінчення *panthshan* (п'ять), або *два рази п'ять*; але, як ми бачили попереду, той же вчений Бонн стверджує, що на початку складних чисел санскрит вживає *dwi* замість *dwa*. Навпаки, два *a* в *dasan* доводять лише те, сказане нами, що українські *o*, *e* санскрит постійно змінює на своє вічне *a*, таким чином, і наше

---

² Бонн, Фальмераер і далі по тексту Коллонтай, Мицієвський, Мюллер, Шайнаха, Богуфал, Бандке, Дітмар – тогочасні зарубіжні мовознавці.

десять, чеське *deset*. старослов'янське *десонтъ* могло змінитися на *dasan*. Латинське *decem* також пишеться через *e*, а не *a*, так само і грецьке *deka*, циганське *деш*, германське *zehen*, німецьке *zehn*, англійське *ten*.

11-ть, 12-ть, 20-ть, 30-ть, 50-т

Українське *одинадцять*, польське *jedenascie* походять від *один на десять* чи *один* накладається на *десять*, що надзвичайно логічно і незрівнянно правильніше латинського *undecim*, санскритського *ekadasan* і грецького *ēndeka*, які всі виражають буквально не *одинадцять*, а *один-десяток*. Так само і латинське *duodecim*, санскритське *dwadasan* і грецьке *dodeka* виражають дослівно не *дванадцять*, а *два-десятки*. Наше *дванадцять* також походить від *два-на десять*, як *тринадцять* від *три-на-десять* і інші. Отже, санскритське *dwadasan* і латинське *duodecim* мали б виражати, як українське *два-десять* = *двадцять* замість *двадцять*, польською – *dwadziescia*. А от і санскритське *winsati* чи *wjṣati* замість *dwinsati*, *dujṣati* означає *двадцять*, опускаючи на початку і в середині *d*, так само і латинське *viginti* замість *dwiginti* відкидає обоє *d*, а з українського закінчення *цять*, в *двадцять*, творить носове *ginti*. Англійське *twenty* (двадцять), французьке *vingt*, німецьке *zwanzig* являють форми, що вже цілком виродилися.

Українське *три-десять* = *тридцять*, латинське *triginta* замість *tridcinti*; санскритське *trinsat* чи *trisat* також відкидає *ḍ*, що російське було б *трицать* замість *тридцать*, а це замість *тридцять*. Українське і російське *п'ятдесят*, польське *pięćdziesiąt*, санскритською мовою *panthshasat* замість *panthshadasat*, провансальське *quingenti* замість *quindesenti*, латинське *quingenti* та ін. Тут належить звернути увагу на ту важливу обставину, що всі наведені перед цим закінчення: санскритське *sat*, латинське *ginti*, *genti*, провансальське *centi*, так само і англійське закінчення *twenty* (двадцять), *fifty* (п'ятдесят), грецьке *pentekonta* (п'ятдесят) замість *pentegenti* чи *centi* – всі вони незаперечно доводять,

що первісно санскритська форма *dasan* була *dasant*, *dasat*; латинське *decem* було *decent*, *deset*, а грецьке *deka* було *dekat*, *deçat* і т. д. різнозначно майже українському *десять*, чеському *deset* і що, таким чином, санскритське *dasan*, всупереч твердженню Бонна, не утворилося від *dwa – san*.

100

Сто походить від «стой!» Так само *десять* від *достить* чи *достатньо*. Одначе може бути, що від *десятий* раніше постало *сотий*, а звідси уже *сто*, тому що і від санскритського *dasati* вчені виводять *sata* (сто), звідси провансальське носове *santa*, латинське *centum*, французьке *cent*, німецьке *hundert*, замість *sunt*, *sent*.

1000

Тисяча походить від українського *десяч* чи *десяток*, маючи на увазі тут *десяту сотню*; так само санскритське *shashti* (шістдесят) походить від *shashta* (шостий).

П'ятак українці також часто переінакшують на *п'ямач*. *Тисяча* – литовською *tukstantis*, але й наше *п'ять* литовською *penktas*, готською *thousand*, німецькою *tausend*, англійською *thousand* означає тисяч. Не будемо дивуватися закінченню *send*, *sand* хоча б тому, що подібний носовий є і в польській – *tysonc*, *tysiqc*. Санскритське *sahasra* (тисяч), здається, не має зв'язку з нашим і, напевно, наші предки не вміли ще лічити до тисячі перед поділом племен. Литовці і германці запозичили цю форму від нас, як і багато інших, новіших (племен) уже потім, завдяки близькому сусідству і змішуванню.

Здається, із наведених тут зіставлень ми в змозі позитивно стверджувати: 1) що відкриття і назва *перших десяти чисел*, вживаних нині всіма арійськими племенами, належить слов'янам³ і переважно українцям чи русинам, від яких, тобто від Ки-

---

³ *Лічити, міркувати і міряти* – одне й те ж. Всі захоплюються тією спритністю, з якою українські природні математики ділять громадську землю на найдрібніші клаптики! Жоден землемір без інструментів того не зробить. Та-

ївської Русі, і сама Росія отримала свою назву; 2) що відкриття це не може вважатися дуже давнім, *порівняно* (напевно, перед тим уже був у вжитку інший спосіб рахувати, простіший), бо мова тодішніх слов'ян, а переважно головного племені, була такою ж, як нині українська, уже навіть тоді частково зіпсута! Так, замість *до-сита* уже говорили *досить*; замість *еште, еше* уже говорили *ще, ше* і ін.; замість *тере-той* говорили *тереть, тере, тре* і 3) що уже тоді наші предки святкували *седмый день*.

Не багато минуло століть від часу панування латинської мови, але зараз її уже ніхто не розуміє, так само німці не розуміють мови готів. Говори диких людей змінюються протягом декількох поколінь, мова ж українців, хоча також не в первісній формі, стоїть до нашого часу твердо, як непорушна скеля⁴. Якщо коли-небудь, не скоро, здійсниться думка про єдину слов'янську мову, то українська першою з-посеред інших має на це право, оскільки це мова *корінна* і через те всі слов'янські племена краще її розуміють, ніж інші мови. Так, поляк, словак, чех, серб і інші легше зрозуміють українця, ніж росіянина, а цей останній швидше зрозуміє українця, аніж поляка, чеха та інших.

А між іншим, деякі російські і польські вчені стверджують, що українська мова є продуктом виродження уже в *історичний час*! Ось до чого привело давніше поширення (не в розмовній практиці, а в писемності) так званої старослов'янської, а згодом церковної мови! Так, стверджують, що українські закінчення *в* у формі *ходив, просив, дав*, у російській мові *ходилъ, просилъ, далъ*, у польській – *chodzil, prosil, dal* походять від старослов'янського *лъ*. А що на це скажуть санскритська і латинська мови? Навіть більше вироджені за ці останні – грецька,

---

кий же вроджений, але разом із тим і вчений математик, поляк Коперник, перший розверстав небо як належить. *Що ж* до українців, то відомо, що вони в литовському війську були найкращими артилеристами. (Прим, автора).

⁴ Сьогоднішні усамітнені жителі Ісландії вживають таку ж мову, як і первісні колоністи цього острова 874 року, і перебувають у такому ж застої, як і жителі України. • (Прим, автора).

готська і англійська можуть протестувати проти такого ненаукового твердження.

А от провансальське подвоєне *dadāwa* означає українською *дав*. Так само і санскритське *dadāw* чи *dadāu*, навіть у Вятській губернії говорять *нашоу замість нашовъ* (пошелъ), польське *poszedł*; *нашеу замість нашовъ* (нашелъ). Те ж саме зустрічаємо в латинському *potui*, в давнину *potuvi*; *habui* замість *havevi*; *fui* замість *fuvi*. Латинські *amavi*, *amabam* беруть закінчення від українського *въ, вемъ*, наприклад: *любыв, любывем* (я любив), польською – *lubil, lubilem*. Те ж закінчення мають і італійське *amava*, іспанське *amaba*, змінюючи *v* на *b*. Українське *скребавем* чи *я скребав*, латинською *scribebam*, італійською *scriveva*, іспанською *scribeba*, по-французьки *j'écrivai*. Із цього бачимо, що латинське *sribebam* (я креслив) має якраз таке ж закінчення, як і українське *скребавем*, польське *skrobalem*, але *уже втрачене* як у старослов'янській, так і в російській мові, а тому й потрібно додавати займенник – *я скребаль*.

Таке ж закінчення зустрічаємо і в санскриті, наприклад *ābhuwam* (я був), в українській *бувем*, польською *bylem*. Із цього виходить, що не українське *в, вем* виникло із *лъ*, польське *l, lem*, але навпаки, останні закінчення уже похідні від українських, а ще показовішим є те, що і українець часто вимовляє *л* замість *в*, наприклад: *стовп і столп*; *столб* – російською, *slup* – польською, *sthamba* – у санскритській, *stipes* – у латинській. Оскільки українське *стовп* є корінним, тому що походить від слова *ставить, ставлять*, а саме від кореня *став* і *по*, чи *поставить*, санскритське *stha* (стать), *staw* (ставить), то нема сумніву, що *санскритське sthamba* замінило *w* на *m*⁵, а латинське *stipes*, замість *stivpes*. Російське *столб* і польське *slup* більше відрізняються від українського, ніж санскритське і латинське! Скандинавською *stolpe* означало *стовп*, а ще символ *бога війни*.

---

⁵ Так само від українського *живити, живля* походить *земля* замість *зевля*. – Прим.автора.

Сліди подібних закінчень на *в* зустрічаємо і нині у новгородців і в інших слов'ян, навіть незважаючи на переважання (на письмі) старослов'янської мови, у збірнику Святослава 1073 року зустрічаємо українське *дав*, але це все ж не перешкодило стверджувати, що українське *в* уже в новий час перероблене із *л*! Ті ж самі панове, *так само науково* стверджують, що українське *дж*, наприклад, *будю, буджу*, так само, як і російське *бужу*, з'явилося лиш у XVI столітті і перероблене із старослов'янського *ждъ*. У такому випадку і польське *dz*, санскритське *g* (дж, дз), італійське *ge, gi*, *англійське j* (дж) також не старіше XVI ст.? Навпаки, старослов'янське *ждъ* є уже вивернутим *дж*. Це останнє Потебня виводить не від *дъ*, але від *жъ*, але дуже помиляється, бо *бужу*, польське *budze* походять від *будить*, як і українське *ходю, ходжу, хожу*, польське *chodze* походять від *ходить*.

Ми бачили, що санскритське *ábhuwam* (я був) є те саме, що й українське *будем*, польське *bylem*, латинське *fui, ex foui, fivi*, але чужоземці дуже часто відкидають *в*, наприклад: українське *бравем* (я брав), *убравем* (я забрав, прибрав), польське *zabralem* санскритською *ábharam* (я ніс), латинською *ferebam*, грецькою *ēferon*. Наш корінь *бра, бер, бір*, брать санскритською *bhar, bhri*, грецькою і латинською *fer*, готське *bajra* означають *нести*. Українське *берімо* (берім), польське *bierzmy*, санскритською *bharama*⁶ (несім). Отже, поняття *нести* уже виникло від *брать, забирать*, бо корінь *бр* є той же, що *пр* від слова *ять*, звідси українське *пріяти* чи *приняти*, польське *przyjąć*, російське *принять*.

---

⁶ І в італійській наказове *andigmo* (ідімо) закінчується на *то*, як і українське на – *мо*: ідімо; санскритське на *то*, польське найправильніше *ту* (ми): *idzmy*. Ще в XVI ст. в церковних співах вживалося *помолимося* замість старослов'янського і російського *помолимся*. Очевидно, *мъ* у цьому випадку і в старослов'янській вимовлялося як *мы*. Ще раз зазначимо, що італійці, як нові, так і давні, мають багато спільного з українцями, яких навіть називали *ітілійцями задніпрянськими*. – Прим.автора.

Нарешті, додамо ще, що українське закінчення *в* трапляється не тільки в санскриті, латині, італійській, іспанській і французькій мовах, а й у готському *gaft*, що має те значення, що й українське *дав*, тобто *д* замінилося на *g* іноземне, а *в* на *f*. Англійське *he gave* (він дав) ближче підходить до типу, але не старослов'янського, російського чи польського, а до українського, санскритського й інших. Такий же первісний тип являє і український корінь *бу*, *бути*, але не старослов'янський «*быти*», російський «*быть*», польський *buc*. Ще Максимович зауважив, що корінь *бу* відповідає санскритському *bhu* (бути). Латинське *fuere*, французьке *fut* (був) також пишуться через *у*, як і українське *бути*. Між іншим, первісне *у* зустрічаємо і в російських формах: *буду*, *будто*, *буде*, *буди*, *будни*, *будничать*. Уже англійське *to be* (читається *ту бі* – бути) є спотвореним, як і німецьке *ich bin* (я є), кельтське *bott* (бути), саксонське *byan* (проживати чи перебувати), готське *bauan*; але й тамбовський говір вживає *бавать* замість українського *бувати*, російського *бывать*.

На початку цього дослідження від слова *ходить* ми утворювали *находить*, *знаходить*, *знахар* і *знать*; але від того ж кореня походить і багато інших.

Так, від слова *восходить* походить санскритське *chhand*, латинське *scando* (вступаю), *Scandinavia*, *scandula*, *scala*, французьке *escalier* (сходишки, драбина). Однак й українець замість *восходить* найчастіше говорить *сходить*, *сход*, а поляк замість *wschody* говорить *schody* (сходи). Отже, від наших *стертих* форм походять чужоземні! Від *находить* походить норманське *findu* (найти), англійське *to find*, але й новгородці говорять *фодить* замість *ходить*, а українець часто говорить *фатати* замість *хватати*. Уже від форми спотвореного *фатати* походить латинське *fucio* (роблю), буквально *берусь*, *хапаюсь* за роботу. Подібно українське *лапати* (хапати), польське *lapać*, грецькою *labein* (брати), латинською *labor* (труд). Звідси українське *робити*, польське *robić*, російське *работа*, литовське *loba*. І санскритське *labhë* так, як і в нас, змінюється на *rabhë*.

Від *виходить*, *вийти* українське *вистя*, польське *wyjście*, що означає одночасно *вихід* і *ухід*. Звідси німецьке і англійське *west* (захід), французьке *l'ouest*, а від *восход*, а чи від *восток* походить німецьке *ost*, англійське *east*, французьке *l'est*. Латинське *ascensus* походить від *ad-scando-adscendo*, тобто також від *восходить*. Від *уходить*, *уйти* утворилося українське *устя* (гирло), польське *ujście*, італійське *uscio* (двері, вихід), звідси ж *уста*, польське *usta*, санскритське *astha*, *asya*, *âs*, латинське *os* (вуста) *ostium*, грецьке *estia* (камін), французьке *l'issue*. Від *сходний* чи *сходен* виникло майже подібне арабське *schaden* (похожий). Від *сходиться*, чи миритися, походить українське *сходний*, звідси, для розрізнення з останньою формою *згодний*, читай *zhodnyi* (миролюбний) – *згода!* польське *zgoda* (хай буде так! добре!), англійське *good*, санскритське *hauta* (добре!), німецьке *gut*, а також українське *годи!* (російське *довольно!*).

Слід пам'ятати, що українець майже не знає латинського і польського *g*, російського *г*, але завжди вимовляє як тверде *h* польське і англійське, а тому і перехід від *сходний* до *згодний* надзвичайно відповідний і зрозумілий. Німецькі вчені доводять, що і норманці, і германці в найдавніший час не знали *g*, але *h*. Останнє переважає і в санскриті, але вже м'яке, до того ж з'являється і *g*, яке я відношу також до носових звуків, не властивих первісним арійцям.

Українське *годити* має многократне значення, уже частково забуте в інших слов'ян, а саме: 1) мирити, задовольняти, наймати на службу; 2) зіставляти з іншим, звідси готське *gadeti* (діло, робота); 3) нападати, попасти, польське *godzić*, *ngodzić*; 4) бути *годним до чогось, пригодним*, українське *годно-єсть* творить *годность*, польське *godność* (достоїнство, гідність), англійське *goodness* (доброта), *good* (здібний, добрий), *goods* (речі, товари); 5) *угождать* звідси *вигода*; 6) *погодить* звідси *погода*; *пожждать*, *ожидать*, *дожидать* звідси російське *дождь*, українське *дождж* – *дощ*, польське *deszcz*.

Від *году́ть* у значенні «угождать» походить італійське *godere* (користуватися), *goditore* (смакоїд), німецьке *gedeihen*, латинське *gaudeo* (радуюсь, користуюсь), грецьке *getheo*, французьке *la gaieté* (радість). *Угождать* по-українськи *году́ти*, *гаджати*, *гажати*, звідси санскритське *gaḡa*, читай *гаджа* (п'яниця). Від *году́ть* у значенні зіставляти одне з одним, погоджувать, походить *год*, *година*, санскритське *hatī*, а також *gati*, грецьке *ētos* замість *hotos*. Від *год* походить російське *годовать* чи *жить*, перебувати протягом року, українське *годовати*, *перегодовати* (провести рік, вигодувать худобу), польське *hodować* (мати старання, годувать), від *годовати* (годувать) походить *готовати* (варить), *готовити* (приготовляти), звідси англійське *hot* (тепло), *heat* (теплота), німецьке *heiss*, *hitzih*. До латинського *coguo* (варю) також прив'язано значення *приготовляти*, *влаштувати*. Звідси уже англійське *to cook*, німецьке *kucken*, російське і польське *кухня*, *kuchnia*. Латинське *coguo* є подвоєне замість *co-co*, як *bibo* подвоєне від *пимь*.

Як від *уходить*, *уйти* походить *устье*, польське *ujście*, так само *уста*, польською – *usta*, так від *уход* походить *ухо*, *уши*, де звуки сходяться і проникають, ніби у двері чи квартиру. По-італійськи *uscio*, читай *ушіо* (вхід, двері). Ухо, грецьке *oīs*, готське *auso*, литовське *ausis*, а через заміну *s* на *r* латинське *auris*. Так само від *os* (*ycma*) походить латинське *oris*. Від *auris* уже походить італійське *orecchio*, французьке *oreille*, англійське *ear* (ухо), в якому вже нема жодної первісної букви! Що стосується форми *auso*, *ausis*, то і у нас іллїрійське *uho* змінюється на сербське *uwo*. наше *ушко*, по-чеськи *ousko*; російське *его* змінюється на *ево*, у пермському говорі *добрыф*, *многиф* замість *добрых*, *многих*; *восударь*, *восподин* замість *государь*, *господин*.

Від українського *зли́ти*-ухо походить *слух*, *слих*, бо звуки *заливають*, *зливаються* у вусі і творять *слух*. Від *слухать* походить *слуга*, по-санскритськи *sarakas* замість *salahas*, *slaha*. Від *слухать* через заміну *l* на *r* санскритський корінь *sru*, *śru*, латинське *cluso*, грецьке *kluo* (чую), латинське *clicus*, провансальське

cluiens, готське *hliuma*. Як від *знаходить*, *знайти* походить *знать*, так від *слыхать* походить *слыть*, *слынуть*, старослов'янське *слутѣ* (слинуть). Від українського закінчення на *в*: *слив* (слыл) походить *славний* замість *сливний*, звідси *слава*, *славить*, *прославлять*, а потім *слово* чи *прославлять словом*. Від *слова* уже походить *слов'яни*, а не як російське *славяне* через звичайну заміну *о* на *а*. Від *слава* походить ведійське *srawas*, *śrawas*, грецьке *lofos*, латинське *cluis ex cluvis*, *clivior*, *cluior*. Хай не дивують нас чужоземні скорочення коренів, наприклад, санскритське *sru*, латинське *clu*, замість нашої основи *слух*, *слых*, *слыш*, бо те ж саме зустрічаємо і в нас, наприклад: тамбовське *слы* замість *слышишиъ*; *гля-ка* замість *гляди-ка*, *табеи чал* замість *тебе чаялось*. Наше *слава* нормандці переробили на *laf*, *lof*, *leif*, польською *czworo*, по-англійськи *four*.

Фальмераер доводить, що сучасні греки є лише поміссю ілліро-слов'ян. Аж до Кріта зустрічаються назви гір, рік і населених пунктів по-слов'янськи, наш вплив ще виразніше виявляється в одязі, полюванні, військових звичаях і способі життя греків. Насправді деякі наші слова запозичені чужоземцями уже в порівняно нові часи. Так, від *злягти* в значенні *лягати*, *лечь костьми*, польською *zledz*, *poledz w bitwie* чи бути вбитим на полі битви, походить німецьке *schlacht* (битва, бойня), *schlagen* (бити, вдарити), в давнину писали *slahan*; звідси германське *lah* (знак, наріз), німецьке *lachen* (назначити), грецьке *lachos* (частина, наділ), латинське *lacino*, *lancino* (розрізаю), *lacero* (деру). Можливо, звідси походить новгородське *ляшиць*, *лешиць поле* чи ділити на *лехи*, польською *lecha*, у нижньоновгородському говорі *ляхы*, у пермському – *леха* означає дванадцятку частину десятини.

У Візантійському літописі під 1147 роком уже зустрічаємо *Lechis scythicae genti*. Українське *злягти*, польське *zledz* мають ще значення *розродитись*. Від цього ж кореня *положитьься* походить польське *polog*, російське *пложать*, *плодить*. У новгородському літописі читаємо: «а которая жена подлегла

(розродилась), тую в домъ взяти церковный». А ось якраз і німецьке *schlagen*, раніше *slagan*, *slahan* також означає *родить*: *von gutem schlag* (добрих родів). Таким чином, норманське *slagt*, германське *slahta* (рід, сім'я) взяті від нас, а потім повернулись до нас у формі *шляхта*, польською *szlachta*, *szlachetny* (благородний) .

Від того ж кореня *лягать*, а саме від *налагать*, накладати походить українське *налигач* (мотузка, яку накладають на роги волів і в'язуть їх попарно, налигують), грецьке і латинське *li go* (в'язу).

Як швидко переконаємось, що наше *слово* стало здобутком багатьох народів, навіть не арійських, то само собою стане зрозумілим, що й первісна слов'янська *цивілізація*, *звичаї*, *установлення* (закони) і *релігія* послужили зразком для інших. Через те і не будемо нарікати на Коллонтая за його занадто силувану гіпотезу про Скіфів – Богів, які начебто походили *безпосередньо* від нащадків уцілілого від потопу сімейства, а їхня мова, мовляв, була первісною для всього людства! Мицієвський також називав слов'ян учителями майже всіх нових народів, а Коллар заселив ними землю і всі періоди класичної давнини.

Насправді, якщо взяти за основу думку *чужоземних* вчених про арійську колиску не в Азії, а на *Слов'янській рівнині* і якщо окинемо поглядом численні могили, що тягнуться по ній до самого центру Азії, то стане цілком правдоподібним, що наші предки не прийшли до Дніпра із Азії, а навпаки, дорогою, яку встелили своїми кістками, тривалий час пересувались на Схід і, нарешті, покорили багату Індію. В такому випадку підкорення Сибіру жменькою козаків було лише повторенням попереднього, ще із доісторичного часу в Середній і Південній Азії, де були кращі умови для високої культури.

Ми сказали, що буква *а* панує в санскриті, а разом з тим подали докази, що не тільки наші, а й латинські *о*, *е* санскрит змінює на *а*. Далі, якщо факт переробки іноземцями російської мови внутрішньо-східних губерній на говір *акаючий* зіставимо

із здогадним, у доісторичний час, переселенням наших предків у Азію, то в цей спосіб переконаємося, що вони легко стикалися під час тривалого блукання із племенами фінської і монгольської породи, від яких набули говору акаючого чи, іншими словами, засвоїли один із найдавніших індійських говорів (наріч). Згодом же прогрес цивілізації вплинув ще більше на його спотворення, себто на відступ від первісних форм.

Сучасна російська літературна мова майже на наших очах зробилася невпізнанною, а хто ж може вгадати, скільки століть перероблялася мова індійців, доки стала санскритом! На спотворення стародавньої мови не менше подіяло і змішування з первісними пожильцями Індії, так званими дравідами. Мовою арійського походження, за підрахунками Макса Мюллера, говорить 125 мільйонів індійців, а мовою дравідів 115 мільйонів.

Ще дуже недавно санскритська мова вважалася матір'ю всіх арійських, тепер прийшли до висновку, що вона може назватися лише їхньою сестрою. А де ж мати? Мюллер стверджує, що вона давно, ще перед санскритом згасла; і те ж саме правильно сказали б і про стародавню скандінавську мову, коли б Ісландії уже не існувало. Якщо ж для іноземних ерудитів, заглиблених у свої дрібниці, і Русландія також майже не існує, то не будемо їм дивуватись. Не будемо дивуватися і нашим рідним ерудитам, для яких українська мова також майже не існує. Коли одного із них я нарешті переконав, що українські закінчення *в, вем* старіші від старослов'янських, російських і польських *лъ, l, lem*, тому що такі ж знаходимо в санскритських *wam, waam*, в латинських *vi bam*, в італійських і іспанських *va, ba*, тоді, на моє несказанне здивування, вчений професор, ніби жалкуючи що занадто далеко відійшов від рутини, із якою зрісся, раптом завагався і сказав: «так... але.. між іншим... а хто його зна, можливо, насправді українське *в, вем* постало уже від *лъ!*»

Відомо, що наші прийменники *по, на*, поєднуючись із коренями дієслів, творять нові слова, прийменників цих уже в інших мовах не зустрічаємо у *первісному виді*, але зате слова чи нові

корені, похідні від них, запозичені від нас класичними мовами, зрозуміло, ще перед поділом племен. Так, від українського *полити* (полити, про дощ, розмочити землю) походить *болото* замість *полото*, *полито*, польське *bloto*, італійське *loto* замість *boloto*, *bloto*, латинське *lutus* замість *blutus*, норманське *lodia* (болото), готське носове *landa* (земля), англійське і німецьке *land*, польське *tąd*, французьке *boue* (болото), санскритське *bhu* (земля). Ми бачимо тут, що первісне *болото* перейменувалось на *землю* у інших народів, що жили у кліматі *вологому*. Не тільки стародавня Германія, а й стародавня Індія були вкриті лісами.

Від українського *тяти* (різати) – польське *ciąć*, санскритське *ciati* (відрізає). Від українського *стинати* (зрізати) – польське *scinaé*, латинське *scindo*, санскритське *thsindami* (ріжу), грецьке *schiso*, німецьке *schinden*. Але й українське *тяти* змінюється на *тюк*, *цюк*, *тюкати*, *цюкати*, польське *ciąkaé* (робить нарізи). Звідси ж *сікти*, *сікати*, *сікач*, *сокира*, польське *sickaé*, *sickiera* (сокира), латинське *secare*, *secula* (коса), *securis* (сокира). Від українського *посікти* походить *пісок*, санскритською – *pis*, *pish*, *pinashmi* (січу, товчу), латинською *pinso*. І тут українське *і* ми зустрічаємо і в санскриті, і в латині, так само як і наш прийменник *по*. Ми його зустрічаємо і в латинському *potens*, що походить від *тяга* чи *тягар*, *туго* чи *тяжко*, *потуга* (напруження, сила), польське *tego* (туго), *potęga* (могутність), *potezny* – означає те саме, що й санскритське *pâtṭjati*, латинське *potis-est*, *potestas*, *ex potent-tas*, грецьке *despotes*.

Від *нора* походить українське *нуратися*, *нуритися*, польське *nurzać sie* (заглиблюватися), *nurzyć sie* (знемагати), *ponury* (по-нурий), грецьке *poneros* (злий, хитрий). Від українського *сполом*, польське *spolet* (разом, спільно, пополам) походить *посполом*, *поспольство*, польською *pospolu*, *pospolstwo* чи *чернь*, простолюдиство; звідси латинське *populus* замість *pospulus*, італійське *popolo*, французьке *peuple* (народ), грецьке *pollos* (многий), *polis* (місто), латинське *pollere*, *politicus* та ін., яких уже пізнати неможливо, наприклад, германське і англійське *folk* (юрба).

Між іншим, іноземці дуже часто відкидають наші прийменники, наприклад, українське *в домі* латинською *domi* (в домі), але й українці та росіяни часто говорять *дома*. Від українського *віяти* (віять) походить *vīter*, польське *wiater*, санскритське *wāta*, латинське *ventus*, англійське *wind*; але вже від *вынуть*, *вінуть* походить англійське *winter* (зима чи бурхливий час). Що ж стосується норманського *waeter*, англійського *weather*, німецького *wetter*; то ці вже походять від українського *новітря*, від *по-вітрі* чи рухається з вітром. Наше *по* тут відкинуто, як відкинуто *на* в норманському *fundu* (знаходить). Латинське *aër*, грецьке *áer* замість *faer* уже важко пізнати.

Насамкінець я мушу признатися, що в такому побіжному витягу із моєї порівняльної праці я не заявляв претензії і навіть можливості вичерпати питання про походження арійських мов, все ж усе сказане мною, здається, не дозволяє сумніватися в тому, що як українська, так і російська (переважно народна) мови розвинулися самостійно, без допомоги так званої старослов'янської, ще *в доісторичний час*, і що перша з них, українська, пануючи в центрі слов'янського світу, *найменше* з-поміж усіх давніх і нових арійських мов піддалася спотворенню. Що ж стосується доказів, оснований на історії, то й літопис нас навчає, що св. Кирило знайшов уже в Корсуні псалтир і євангелію «*рускы писмены писано, и человекъ обрѣтъ глаголюще тою бесѣдою*».

Напевно, я вже досить втомив читача таким сухим (у нас) і невдячним предметом, та хай буде дозволено мені поставити ще одне питання. Чому, володіючи найобширнішою і найбагатшою країною, що спиралася на двоє морів, Чорне і Балтійське, наші, доісторичні предки відстали від усіх арійських племен? Відповідь на це, здається, дана уже Геродотом, який оповідає, що за межами скіфів-кочівників і хліборобів; жили на схід від Дніпра (в межах сучасної Орловської і Тульської губерній) племена іншої породи, яких він називає антропофагами чи людодідами. Деякі із них запозичили від скіфів одяг, а інші разом із

одягом і мову, отже, названі іногородці жили в цих місцях довготривалий час *ще перед Геродотом*, якщо встигли прийняти від нас навіть мову. Із цього можемо зробити правдоподібний висновок, що один із великоруських говорів, акаючий, утворився *ще перед Геродотом* і що задовго до існування Греції і Риму наші предки перебували під натиском північних варварів, а це, напевно, і спонукало їх розійтися в різні боки, як на південний схід, так на південь і захід.

Численні городки, як макові зерна, розкидані по всій нашій землі, доводять, що наші предки постійно жили на воєнному становищі, яке не дозволяло розвиватися їм внутрішньо. Не будемо їх занадто ідеалізувати, як це роблять інші. Багатоженство, завжди панівне серед народів воєнних, п'янство і воєнщина, а потім і сваволя – найкращі засоби стримування прогресу на цілі тисячоліття. Що наші *невинні* предки більше грали на сурмі, ніж на гусях, у тому можемо бути впевнені, і це підтверджують найдревніші пам'ятники. Проводар антів Лаврентій відповідав аварам: «*доки на землі вистачатиме мечів і стріл, доти ніхто слов'ян не підкорить*».

Латинське *vincere ex gvincere* (перемогти) вироблено не стародавніми італійцями, але нами. Наведені попереду слова *тяга*, *туго* походять від *тягать*, *тягнуть*, латинською – *tengo*, але уже від скороченого *тянуть* походить санскритське *tan* (розтягувати), грецьке *tejno*. Від українського *випрягати* в значенні *стягуватися* на війну, польське *wyciągać w pole* походить звияжити, польське *zwyciężać* (перемагати, звияжить). Італійське *vincere* навіть означає при тому *виривати*, отже, *випрягати*. Звідси ж походить санскритське *wigi* (перемагати), *wigēsha* (перемога).

Ми бачимо, що латинське *vincere ex gvincere* також замінює наше з на *g*⁷, а *t* змінює на *c*, як і польське *zwyciężać*, *zwycęstwo*

---

⁷ Тут наше *живить*, *живає*, по-санскритськи *gīw* чи *джів* (жити), литовське *givatie*, латинське *vivere ex gvivere*; як *nosco* замість *gnosco* (знаю). Від українського *живля* (харчування, харч) походить *земля* замість *зевля*, польською – *ziemia*, сторослов'янською – *зема*, литовською – *земе*, санскрит-

(перемога). Та й саме ж латинське *tengere* змінюється на *cingere* (обтягати), польською – *ociągac*. Латинське *cingulus* є те саме, що й українське *тин* від слова *отягнути* чи обвести кругом. Від українського з *тину* походить *стіна*. Скандінавське *tyn, tun* означали город (місто), по-англійськи *town*. Від того ж кореня *тягнуть, затягнуть пісню* походить латинське *tonos, tonare*; звідси ж санскритське *ton* (поширювать), а не як Мюллер стверджує, що латинське *tonos* походить від санскритського *ton*.

Від *витагать* чи виступать на війну також походить *ватага, ватаг* (проводар), також *ватажка, витязь* та ін. Від *стягають* походять *стяги, стязі, стязаться*, по-польськи *ciągnąć na nieprzyjaciela, ściągnąć chorągwie*. Від українського *обтягатися, отягатися* чи *натягувати* на себе одяг походить *одягатися, одіватися, одітися* (одіться), польське *odziać sie*, латинське *tegere* замість *abtegere*, грецьке *stego*, санскритське *sthâgami*. Звідси ж латинське *tegula*, німецьке *dicht*, польське *dach* (покрівля). Латинське *induo, indutus* є те ж, що й *одітий*, а всі від кореня *тягать*, про що, одначе, на підставі грецької і латинської мов не можна здогадатися.

Латинське *dux*, грецьке *tagos* (ватажок) також вироблено нами, переважно людьми воєнними. Як від *водить* походить *вожак*, так від *доводить*, польською *dowodzie* чи командує походить українське *довідця*, польське *dowódca* (ватажок). Звідси грецьке *difoko, dioko*, зендське *dwaozh*, латинське *douco* замість *dovuco* (веду), так само *duco, educo, conduco*, італійське *condottiero*. Від *водить* також походить англійське *to wed* (женилися), польське *rozwód*, російське *развод*. По-старослов'янськи *водити жену* мало значення *бути жонатим*.

Російське *князь*, польське *ksiąze*, так само *ksiądz* чи вища духовна особа, *ksiąze kosciola*, німецьке *könig*, англійське *king*

ською – *gia, gat*, грецькою – *gé*, латинською – *humus*. Від *земля*, зрозуміло, походить *земляк, землянин*, польською – *ziemianin*, латинською *homo* (людина), в давнину писали *heto, hemonen, hemona*.

(король) також вироблено нами від *кінь*, *коняг*, *конязь* чи вершник, рицар, і даремно німецьке *könig* Бонн виводить із санскритського *ganaga* чи *ganitar*, читай *джанитар* (батько). Латинське *genitor*, що відповідає нашому *жонатий*, російське *жена*, польське *żona*, готське *gens*, дорійське *gana*, санскритське *gani*, читай *джані* (жінка), але в Тамбовській і Курській губерніях також говорять *жана*. Українське *коняка*, *коняга* означає велику жваву коняку; по-польськи *koniuch* – доглядач конюшні, а також знавець, любитель коней. Слово *война*, по-англійськи *war* також походить від нашого *бить* (англійське *to beat*, латинське *battere*), *бій*, *боювать*, *воювать*.

Наша *дружина*, *дружинник*, норманське *driuh* (слуга, військовий товариш) ми також не брали від варягів, як те стверджує поляк Шайнаха, для якого нормани, як для деяких росіян варяги, стали «кониками» невичерпної фантазії. Від українського *дере-го* (драти його) походить *дорого*, *дорогий*, *друг*, англійське *dear* (дорого, дорогий). Наше *мій друг* відповідає норманському *driuh* (слуга). Наше *хват* також ми не брали від норманського *hvat* (скорий, справний), бо слово *хвтають* походить уже від *хапать*, по-латинськи *capere*. Українське *хапун* означає *хабарник*.

Повторюю, даремно наших предків малюють рабами божими, сиріч овечками. В такому випадку вони не були б спроможними організувати таку сильну і мужню мову, у порівнянні з якою як санскритська, так і грецька постають зніженими і стерними.

Від слова *братися* чи змагатися походить *боротися*, *борня* і *борьба*; звідси *боронить* чи захищать, *броня*, польське *bronь*(зброя), норманське *brunia*; навіть у перекладі Біблії Ульфілія із грецької на готську мову в IV ст. зустрічаємо *brunio* (залізні лати), що й польське *uzbrojenie*, російське *збруя*.

Богуфал стверджує, що в стародавній Польщі замість *городок*, *містечко* вживалася назва *wik*. Норманське *wik* означає *городок*, *містечко*. Звідси *Barwik*, *Szlezwik*, *Riswik* та ін. Бандке, а за ним і Шайнаха твердили, що вже від названих чужоземних

форм походять і польські закінчення, наприклад *Kruszwica*, стародавнє столичне місто. Але Шайнаха, проживаючи у Львові, мусив би знати, що русинське *віко* є те ж, що й польське *wieko* (кришка скрині, труни, коробки). Українець називає *віком* також крамничку, яку закривають за допомогою рухливої *віконниці*, на якій вдень накладають різний дріб'язок. У словнику Даля *веко* і *віко* означає *коробку*, а також «место продажи» дрібних товарів, «стойку».

Тут ми маємо пояснення пойменування *віками* містечок у Польщі і в Скандинавії, а також закінчення на *wik* у колишніх нормандських поселеннях від Одеру до Рейну і в Англії. Окрім цього, відомо, що і в стародавній Польщі навіть костельні села укріплювалися *замками*, навіть хлібні склади і млини захищалися міцними стінами, малі містечка обгороджувалися частоколом, валом і канавами, через які перекидали *висячі мости* або *віки*, що піднімалися чи опускалися, як *віко* скрині чи труни. Читач правильно вгадує, що *віко* походить від українського *вішати* чи *вішать*, *висіть*. Отож польське *Kruszwica* означає *оточену віками* чи перекидними містками, замість *навколо*, *кругом* – *круж-віка*. Від *вішать* походить також *завіси*, а від *віко* українське вікно, бо спочатку, через брак скла, вікна були просто дірами, закритими пузирем чи *віками* на крючках, себто *віконницями*.

Тут не місце поширюватися про походження норманів і варягів, але що наші предки ні в чому їм не поступалися, у тому сумніватися неможливо. Як у Англії брат продавав брата, батько сина, син матір, так новгородці продавали жінок, чехи продавали народ євреям, як тепер негри продаються арабам, а декілька років тому в Росії продавали душі – навіть мертві. Хто має бажання одержати поняття про війни Хмельницького і про велику, безконечну *руїну*, хай ознайомиться з останніми висновками Куліша і Костомарова. Тоді довідається, ким були так поетично оспівані *козаки*? Розбійниками, що грабували найбільше православні церкви і православний народ, сиріч *хватами*!

*Поки були на Україні пани в ладівницях,
То у мужиків пироги лежали на полицях,
Як же почали швендяти по Україні
                    козаки з пороховими рогами,
То залишили скрізь степи і поля облогами.*

Нігілісти – ті ж козаки, добиваючись необмеженої свободи і необмеженої рівності, вони так само старанно, як і безмозгли кріпосники, ратують за загальне рабство. Якщо поглянемо на польську історію, то справді, її золотий вік вражає нас неймовірним польотом вперед слов'янського духу. Річ Посполита – це та ж слов'янська, але вже культурна громада – зрозуміло, як і сучасна великоросійська громада, не обійшлася без мужиків-куркулів, однак був час, коли ціла Великопольща складалася із ділової, *шарачкової* і незалежної шляхти, яка і захищала свою батьківщину, і без допомоги селян обробляла власну землю. Але на початку історії ми бачимо щось інше. Болеслав Хоробрий воював не тільки мечем, а й підкупом, і інтригами, для чого використовував духовенство, нарешті, самим же німцям допомагав поневолювати слов'ян. Хоча прославився *«превратнѣйшим изъ людей»*, все ж від Дітмара одержав назву: *«великъ и смыслень»*. Польські князі так само билися за дрібниці, як і руські, про яких у *«Слові о полку Ігоревім»* сказано: *«стали говорить; се мое, а то мое же, и о малом, стали говорить, се великое»*.

Такої традиції і до цього часу дотримуються меткі й витривалі, але бідолашні слов'янські племена. Чи правду сказав провідник антів, що ніхто не підкорить слов'ян? Так, але вони з допомогою своїх куркулів самі підкорили себе.

З російської переклав Василь Яременко за виданням:

Древность малороссийского языка. Написал Михаил Красуский. Одесса. Типография Г. Ульриха. 1880.

Факт з історії боротьби за мову

Останнім часом ідеологічні пристрасті нуртують навколо української мови. Здавалося б, Закон про мови в Українській РСР мав поставити всі крапки над «і». Та не так сталося, як гадалося... Опір чиниться шалений: зникають останні газети українською мовою в Харкові, Запоріжжі та інших містах, відновлення Кримської АРСР пройшло в Криму на україножерській хвилі, так звані «інтернаціоналісти» в Севастополі розганяють останню українську школу, всілякі перешкоди чиняться діяльності української гімназії в Донецьку, чимало народних депутатів у Парламенті Республіки віщає російською мовою, по радіо зачитують лист учительки з Миколаєва, якоїсь Охтирської, з якого видно, що вона «ненавидит этот бандеровский язык», а виховані, очевидно, нею студенти Миколаївського педінституту заявляють, що українських книжок вони не читали, не читають і читати не будуть, зберігається привілейоване становище учителя російської мови, яке Міністерство освіти роками обіцяє усунути, але й пальцем не ворухне, забиваючи баки довірливим «хахлам» балачками про прожекти національної школи. Папір з українських видавництв «поїдають» центральні друковані органи, а українська книжка на українську душу скорочується до одного примірника.

А тут «Литературная газета» і «Комсомольская правда» 30-мільйонним тиражем поширюють трактат Солженіцина, де про українську мову, історію та культуру багатомільйонного народу знову й знову повторено шовіністичні вигадки, нібито українська мова – лише гілка російської, яка відчахнулася в час татаро-монгольського нашествя, – і всі благі зусилля приростити її знову до того дерева розбиваються, бачте, об стіну сепаратизму, націоналізму, українського хуторянства. Повзучий шовінізм заповнює всі пори національної духовности, гуртує найтемніші, найбрутальніші, найогидніші сили – виплід денаціоналізації, великодержавного «інтернаціоналізму», чиновницького

холуйства, духовного рабства. Йдеться уже не про манкуртів чи яничарство, а про ідеологічний тиф, тифозні ідеологічні воші, яких, за висловом великого пролетарського письменника Максима Горького, навіть образити неможливо. І стає вільотно на душі, коли натрапляєш несподівано на факт істинного інтернаціоналізму, не здевальвованого нашим часом, що голосливо і без кінця декларує пріоритет загальнолюдських цінностей, а насправді продовжує паразитувати на людському страхові, забитості, що породили смертоносну байдужість.

Коли в XIX столітті російський, царизм підніс переслідування українства до рівня державної політики, коли Валуєвський указ 1863 року переконував малоросів, що ніякої, української мови ніколи не було, нема і бути не може, коли в 1876 році цар підписує так званий Емський указ про повну заборону українства, в Одесі, в так званому Новоросійському університеті, польський вчений-лінгвіст, поліглот, що займався проблемами порівняльного мовознавства, пише наукову працю, в якій доводить прадавність української мови. Не гілка, не наріччя великоросійської, зіпсуте польськими впливами та, австро-угорськими інтригами, а мова, що дала життя іншим мовам, збагатила їх безліччю понять і слів. І не в XVI столітті, а ще в індоєвропейську, праслов'янську епоху.

Очевидячки, сьогодні низка аргументів Михайла Красуського може бути піддана ревізії. Це зрозуміло. Але це справа мовознавців, яким його праця сьогодні невідома. Відкрийте перші томи Етимологічного словника – жодної згадки про польського лінгвіста, жодного заперечення чи визнання. Наче й не було. Залишаючи мовознавчі тонкощі мовознавцям, я хотів би підкреслити величезну популяризаторську роль праці Михайла Красуського. Виступ через кілька років після Емського указу із доказами про прадавність української мови, її материнське становище стосовно великоросійської, польської і навіть деяких класичних мов перш за все мав громадянський зміст і носив характер наукового протесту.

Жоден мовознавець за 110 років від часу появи цієї праці навіть не згадав її. Але вона була. А ми тепер адресуємо її в українському відтворенні читачам «Дніпра». Вважаємо, що їх не злякає велика кількість слів санскритської, латинської, грецької, італійської, німецької, англійської та інших мов.

Книжка Михайла Красуського видана російською мовою. А в українському перекладі повністю замінено поняття «малорусский», «малорос», «Малороссия» на «український», «українець», «Україна».

Зрозуміла річ, за століття після виходу праці значних змін зазнав український правопис, з'явився в 1907-1909 роках чотиритомний «Словарь української мови» Бориса Грінченка, десятки інших словників, які унормували українську мову. Автор нарікає, що в його час навіть не було пристойного словника української мови. Тому український ілюстративний матеріал ми не приводили до сучасної норми, а залишили в такому вигляді, в якому його подав автор 1880 року.

Незважаючи на величезний лінгвістичний апарат, робота Красуського читається легко, захоплює пригодницькими екскурсами в етимологію слів нашої мови. «Нашою» називає її й автор. Думаємо, що пильне прочитання публікації прихилить не одного юного читача до історії української мови, її етимології, порівняльного вивчення мов. А найголовніше – викличе захоплення і пошану, гордість за мову українського народу, якою говорили не тільки київські князі, чому не хоче йняти віри Солженіцин, а й їхні далекі предки ще задовго не тільки до утворення Київської Русі, а й до Геродота. Така правда про наш древній і славний народ, що витворив, за словами Красуського, мужню, сильну і живучу мову. І не згасьбити її отим об'рам, яких пережеле, як перекотиполе, і ніякого сліду за ними, ні пам'яті про них не залишиться. А український народ і його мова – вічні. У це віримо і задля цього працюємо!

Професор філології Василь Яременко

Тарас Шевченко – дар від Бога

Геній українського народу – поет, художник і письменник Тарас Шевченко народився 9 березня 1814 року в селі Моринці Звенигородського повіту на Черкащині. Його батько Григорій (1781-1825) був стельмахом – робив колеса та вози і чумакував. Мати Катерина (1783-1823), донька Якіма Бойка, працювала на панщині. В родині Шевченка було шестеро дітей: Катруся, Микита, Тарас, Ярина, Марія, Йосип. Охрестив Тараса священник УГКЦ Олекса Базаринський в храмі св. Івана Богослова. Так само називався храм в селі Кирилівка, звідки походив батько Тараса і куди згодом переселилася їхня родина. У 1830 році обидва храми були насильно переведені в московську релігію. Дід Тараса, Іван син Андрія, 1757 р.н. (прожив 115 р.) і баба Марта, 1766 р.н., були греко-католиками. Назву УГКЦ придумали австрійці, а раніше це була Українська Церква, з'єднана з Апостольським Престолом, як за часів святого рівноапостольного короля Володимира Великого.

Перші релігійні знання малий Тарас одержав від свого дуже побожного і розумного батька, який вдома у свята і неділі часто вголос читав Святе Письмо та Життя Святих і мав свій власний Київський Патерик та Мінеї. Дід Іван був учасником селянського повстання, розказував Тарасові про боротьбу козаків та гайдамаків і зумів прищепити йому любов до Бога і України. Після смерті матері в хату прийшла мачуха, ще з трьома дітьми, яка дуже знущала над Тарасом. Він часто тікав до найстаршої сестри Катрі, яка була вже заміжня і щиро опікувалася ним. Шевченко навчався у початковій школі, а малював ще з п'яти років. В 11 років залишився круглим сиротою і його забрали на службу до пана. Він самотужки зумів вивчити французьку, польську і російську мови.

У 1838 році, за сприянням художника Миколи Сошенка, Тараса викупили з кріпацтва і він поступив в художню Академію, де навчався сім років. Також його цікавила ботаніка, математика,

геологія, мінералогія, географія, астрономія, археологія, анатомія і фізіологія. Його тричі нагороджували срібними медалями за чудові картини, а за гравюри Шевченкові присвоїли звання академіка! Тарас вмів грати на скрипці, торбані і бандурі, дуже гарно танцював і співав – мав прекрасний милозвучний тенор. А вже своїми віршами, які почав писати у 22 роки, Кобзар зробив для України стільки, що поки світ стояти буде, його не забудуть. Шевченко мав рідкісний талант від Бога. Подібного поета в історії людства не було і, мабуть, вже й не буде. Господь дав Шевченкові велике серце, а Тарас наповнив його великою любов'ю до рідної України. За це його і замучили...

Десять років страшної каторги і два заслання з забороною писати й малювати знищили здоров'я Тараса, але не зламали його духа. Підтвердженням цьому є листи з неволі. В них Шевченко залишив нам безцінні скарби, які свідчать про його високу християнську мораль, а нас спонукають до роздумів над вічністю:

“Сумний мій, бідолашний друже! Чим, скажи, потішу я Твоє тужнеє серце? Нічим. На такі сльози ми, люди, не маємо сушила. Дружнє спочуття ослабить наші півжалі, але велике горе, як Твоє тепер, один тільки наш спільний Помічник і Серцезнавець ослабити може! Молися, якщо можеш молитись, і, молячись, віруй розумно, глибоко віруй у замогильне краще життя. Сни твої, що ти їх бачив у найбільш критичні години Твого життя, указують нам на щось вище за наші земні поняття. Віруй, і віра спасе Тебе”.

“Хто не журиться, не плаче, то той ніколи й не радіє, цур йому такому! Будемо плакати і радіти і за все те хвалить милосердного Бога”. “Тепер, і тільки тепер, я вповні повірив у Слово: любя, наказую ви... Тепер тільки я молюся і дякую Йому за безмежну любов до мене, за посланий мені іспит. Він очистив, зцілив моє бідне хворе серце. Він зняв з моїх очей призму, крізь яку я дивився на людей і самого себе. Господь навчив мене, як любити ворогів і ненавидящих нас.

А цього не навчить ніяка школа, окрім тяжкої школи іспитів і довгої розмови з самим собою. Я тепер почуваю себе як не досконалим, то принаймі бездоганним християнином. Як золото з огня, як немовля з купелі, виходжу я тепер із темрявого чистилища, щоб розпочати новий, благородніший шлях життя. І це я називаю істинним правдивим щастям!”

“Поширювати серед невтаємничених у таїнства мистецтва людей любов до прекрасного й доброго, – ось найчистіша, найугодніша молитва до Чоловіколюбця Бога й по змозі некорислива прислуга людству”. “Без свідомого розуміння краси людині не побачити Всемогучого Бога в дрібному листячку найменшої рослини”.

“Молитва та ваші щирі листи найбільше допоможуть мені нести хрест мій. Опанувало мене якесь чуття невідоме: «Прийдіть всі струджені і обтяжені, і Я заспокою вас». Перед благовістом до утрені згадав я слова Розп’ятого за нас і наче ожив: пішов до утрені й молився так радісно, чисто, як може ніколи досі. Я тепер говію і сьогодні причащався Святих Тайн. Хотів би, щоб усе життя моє було таке чисте й прекрасне, як сей день!

Якщо маєте видання книги Томи Кемпійського “Про наслідування Христа”, то пришліть Бога ради. Пишіть, – ще місяць березень наш, а там нехай діється воля Божа! Лякає мене теперішня хворість: скорбут, а в степу вона, кажуть, страх, як лютує. Але замінімо зневіру надією й молитвою!”

“Я тепер, як той, що в безодню падає, – за все ладен ухопитися! – Яка жажлива безнадія! Така жажлива, що одна тільки християнська філософія може боротися з нею. Одинок розрада моя тепер – це Євангелія. Я читаю її щодня і щогодини. Колись думав я аналізувати серце матері за життям Святої Марії, непорочної матері Христової, та тепер і це мені за злочин матимуть. Руки й голова заковані (заборонено писати й рисувати). Ледве чи терпів хто-небудь таке лихо!”

“Одне, чого я, як добра найбільшого, у Бога просив би, – хоч перед смертю разочок на Вас, друзів моїх добрих, на Дніпро, на Київ, на Україну подивитись; і тоді вмер би я спокійно, як християнин”.

Перепоховання Шевченка

Вранці 10 березня 1861 року поетові ніби полегшало. Шевченко піднявся з ліжка й хотів піти в свою майстерню, але на східцях спіткнувся, впав і помер. Це сталося о 5-й годині 30 хвилин ранку. Газета «Північна бджола» повідомила: «З бідної кімнати покійного рознеслась страшна вістка по Академії, рознеслась далше і далше і пішла по Петербургу, відшукуючи друзів і братів, кожному наносячи рану в серце».

Труну з тілом Шевченка встановлено в приміщенні церкви художньої Академії. Похорон відбувся 12 березня. За труною йшло багато студентів, майже весь університет, вся Академія, всі професори і маса народу. Вся університетська набережна була буквально заповнена народом. Серед них були: П. Чубинський, М. Костомаров, Ф. Достоєвський, М. Салтиков-Шчедрін, І. Тургенєв, М. Некрасов та інші. Поховали Шевченка на Смоленському кладовищі.

Історик та педагог Феохтист Хартахай написав: «Прийняти на себе клопоти похороу вважав усякий за честь і грошей не жаліли. Спорядили таку труну, що хоч би й нам з тобою довелось у такий своє грішне тіло бачити. Дали знати у школу хлопцям, щоб прийшли вшанувати прах покійного. А народу прийшло стільки, що хоч на Москву йди. Всі письменні люди теж прибули у великій кількості. Так що у церкві були студенти, пани, літератори та учені. Ляхи теж усі прийшли. У церкві шилом не повернеш. На поета возложили лавровий вінок. Виник конфлікт зі священниками, які всупереч бажанню присутніх хотіли ще в храмі зовсім закрити труну. Присутні обурилися, а священники злякалися і всі

у вівтарі поховались. На похороні виступило багато промовців і одного з них – поляка, поліція арештувала».

Григорій Честахівський, що був добрим приятелем Шевченка в останні роки його життя, наполегливо доводив, що Тарас хотів мати свій останній притулок у Каневі, на тому самому місці, яке поет вибрав за життя для будівництва власного дому – на Чернечій горі. Там був старий козацький монастир біля Успенського собору, де поховано гетьманів Івана Підкову, Якова Шаха і Самійла Кішку.

Перевезення праху Шевченка в Україну розпочалося 8 травня. Один із організаторів перепоховання Михайло Лазаревський розповідав, що коли розрили могилу Шевченка, то відкрили домовину і побачили, що тіло за два місяці нітрохи не змінилося!!!

Одну труну помістили в другу, цинкову, і поставили на спеціальний ресорний повіз. Зі Смоленського кладовища труна поета, покрита червоною китайкою, була перенесена до вокзалу, а далі залізницею до Москви. Супроводили прах художник Григорій Честахівський та видатний історик Олександр Лазаревський.

В Петербурзі 9 травня відбувся великий концерт, присвячений пам'яті Шевченка. Організували його композитори Олександр Сєров та Семен Гулак-Артемівський. В програму концерту були включені улюблені музичні твори Шевченка і народні українські пісні.

У Москві домовину Шевченка було перевезено з залізниці на Арбат і встановлено в храмі св. Тихона, куди приходили москвичі попрощатися з тілом поета. З Москви до Києва домовину Шевченка везли кіньми поштовим трактом, що проходив через Тулу, Орел, Глухів, Батурин, Ніжин, Козелець, Бровари, Київ. Проводи домовини Шевченка в Орлі були багатолюдні і врочисті. У процесії, крім духовенства, взяв участь оркестр Камчатського піхотного полку, учні і вчителі гімназії, жителі міста.

Домовина з Орловської губернії була перевезена до Чернігівської 15 травня, а до Києва прибула 18 травня. По всьому шляху

перевезення відбувалися багатолюдні зустрічі й проводи праху поета. На Подолі під час церковної відправи у храмі Різдва Христового було заборонено виголошувати промови. Зібрались тисячі киян, щоб попрощатись з тілом Шевченка. Раптом поміж народом протиснулась пані в глибокому траурі, яка поклала на гріб поета терновий вінок і відійшла. Вона красномовніше від надгробних слів виразила те, що відчував кожний з присутніх, проводжаючи поета-страдальця в могилу...

О четвертій годині 20 травня домовину перенесли з церкви до пароплава. Велика похоронна процесія простяглася на півтора кілометра. В ній прийняли участь міські цехи, міський оркестр, студенти, викладачі, населення, проголошували промови. О сьомій годині ранку домовину Шевченка пароплавом «Кременчук» відправлено до Канева у супроводі братів і сестри поета та його родини, Івана Сошенка і Михайла Чалого з дружинами, а також київських студентів.

В Каневі, 21 травня в Успенському соборі відбулась багатолюдна панахида, в якій крім прибулих взяли участь місцеві мешканці та люди з навколишніх сіл. Шевченка поховали 22 травня на Чернечій горі, а селяни всю ніч і кілька днів насипали велику могилу і впорядкували її.

Більше як тридцять років, до останніх своїх днів, про могилу на Чернечій горі клопотався троюрідний брат поета Варфоломій Шевченко. Це був високоосвічений і розумний чоловік, якого Кобзар називав «єдиним щирим другом». Щоб зберегти могилу для нащадків, йому доводилося орендувати землю під неї в Канівської міської думи. У 1883 році Варфоломій подав до міської управи прохання про допомогу в упорядкуванні поховання. На київському заводі замовили огорожу й чавунний хрест. Несподівано, коли замовлення було готове, генерал-губернатор наказав накласти арешт на хрест, бо на ньому була табличка зі словами Шевченка: «Свою Україну любіть, любіть її во время люте, в останню, тяжкую минуту за неї Господа моліть». Зрештою замовники мусили зняти з хреста табличку.

Незадовго до смерті Варфоломій за 100 карбованців сріблом викупив орендований шматок землі під Шевченковою могилою і подарував його Каневу. Окрім того, він подарував місту 3000 карбованців сріблом, які вклав у банк, заповівши, щоб міська влада використовувала проценти з тієї суми для утримання могили. На подарованій землі не дозволялося нічого будувати, а також перетворювати її на кладовище. Водночас могила мала бути відкритою для відвідувачів.

У 1939 році, 4 квітня, у зв'язку з будівництвом пам'ятника був відкритий склеп могили поета. Комісія у складі директора музею Василя Коваленка, архітектора Петра Костирка, Надії Цвинтарної та інших спокусилися заглянути в середину домовини генія. Про це вдалося довідатися лиш через багато років від Костирка і Цвинтарної. Ось що розповіла незадовго до смерті у серпні 1983 року пані Надія, яка відважилася на нечуваний крок, навіть напросилася зробити його: “Взяла ліхтар – і почала спускатися. Склеп був із цегли, висотою в людський зріст. Стіни його світлі, ніби осадок вапняний на них. Повітря в склепі не важке. Нічого страшного, моторошного я не відчувала і нічого не боялася, адже поважала і любила Тараса Шевченка. Переді мною стояла на підвищенні домовина. Верхня соснова домовина зовсім перетрухла. Згорнула я перетрухле дерево вбік. Витерла цинкову домовину хустиною. І стала вона чиста, біла. На домовині сходилися дві пластинки, закриті на ключі. Заклала обидва ключі – і домовина тихенько відкрилася.

А в домовині... лежить Шевченко, ніби тільки-но помер. Обличчя темне і ніби злегка притрушене пилом. Глянула я на нього – і не повірила, що я бачу Тараса Григоровича. А він лежить, мов живий, в костюмі, чорних туфлях. В руках його воскова свічка. У домовині лежав з ним лише його Кобзар у м'якій, коричневій палітурці, пов'язаний хустиною...”

*Спогади бабусі Насті Щепанської про похорон
Тараса Григоровича Шевченка 1861 року*

Це було зо п'ятдесят років тому. Здається, п'ятдесят шість. Дещо забула, а дещо таке, що ніколи не забудеш. Минув час чималий, а наче це все було так недавно... Ми з дідусем побралися біля року і жили однією сім'єю. Нас четверо. До Черкас прибув удосвіта пароплав, на якому капітаном – Іван Павлович Мирославський, рідний брат Любові Павлівни Марковської, дружини панотця Петра Марковського. Іван Павлович послав свого помічника рульового Антона Голку до міста сповістити Марковських, що до Канева привезено труну з тілом Тараса Григоровича Шевченка. Любов Павлівна писала братові про перебування Шевченка у Черкасах, і як бував у них щодня, у Марковських. Антон Голка знав Шевченка. Він у Києві достав “Кобзар” і майже напам'ять вивчив на пароплаві половину “Кобзаря”.

Антон Голка усім знайомим розповів про похорон Шевченка у Каневі. Незабаром блискавкою це рознеслось по місту Черкасах. Вашого дідуся Данила тато послали до Цибульських, але їх дома не було – поїхали кудись. Дідусь був гарячий і вирішив пішки йти до Канева. Тато і мама спиняли, але його – гарячого не спинить. Пароплави нагору ідуть усі вечором або вночі, та ще й запізнюються. Я дідові Пилипові напекла коржів, збиралася нести, коли дідусь до мене: Насте, збирайся, до Канева їдемо, будемо Шевченка хоронить. Про Шевченка від тата та мами і Данила чула багато. Та і відмовитись я не могла.

Понесла самотньому старому Захаркові коржі, залишила два на дорогу. Дідусь надів нову синю чепурку і нові чоботи – шились на вінчання. Із благословення Лева Бенедиктовича та Юлії Станіславівної рушили на Мошни, а там що Бог дасть. Дідусь на крилах летів, а я за ним. Звісно, куди голка, туди й нитка. За містом у лісі нагнав нас Тищенко Митрофан, якому недавно шив тато кожух і кирею. Пара чорних коней нас швидко довезла до Мошен. Пройшли верстви дві, три – нагнали поштові коні.

Заплатили, і до Канева. Ішов дощ, іти не так багато, а дідусь твій іти не може. Чоботи нові тісні, намокли, вони і так шиті “на ногу” без онучі. Дідусь замулив ноги, шкандибав. Хоч люди прозвали його за зріст і силу Голіафом, а тут чоботи валять з ніг такого Голіафа. Що робить?

Дідусь скинув чоботи і по холодній грязюці – пішки. Підкотив штани і як жебрак по грязюці з паличкою. Під дощем поспішали до містечка люди. Ми за людьми аж до церкви. Проти нас ішла жінка, зупинилася, похитала головою і сказала, щоб ми ішли за нею. Вона жила біля самого собору. Дома Марина з печі витягла казан теплої води, щоб ми помили ноги, нагодувала нас, а дідусеві наказала роздягатись і лізти на теплу піч. Дала скипидару, розтерти ноги. Приготувала липового цвіту з медом. Дідусь почував себе погано і робив, що наказувала Марина, – так звали ту жінку. А ми удвох пішли до церкви.

Людей було багато не тільки з містечка, як сказала Марина, а чужих багато. Біля крилоса купка селян, усі вони у свитках, як узнали потім, це родичі покійного. Прибули здалека, стоять вони, як табунець овець. Ніхто до них не підходе, ніхто на них не звертає уваги.

На помості у великому ящику – домовина з тілом покійного Шевченка, накрита червоним, на домовині квіти. У ставниках горять великі з воску страсні свічки. Ставників три, навколо труни. Біля труни на табуретці – невеличкий портрет покійного. Люди думали Бог знає що: думали так годиться, коли хоронять великого пана, та ще привезеного здалека. Підходили, нахилились і цілували портрет.

Якась жінка хвору дитину поклала на ноги покійного – на ящик, і плакала. Дитина дуже хвора, а вона чула, що до Канева привезли праведного мученика, і жінка молилась праведникові зцілити її дитину. Люди дивились на це – плакали теж. Скоро по містечку пронеслась чутка, що у столиці відкривали труну в якій покійник лежав як живий – мощі. Раз тління не торкнулося покійника, значить, покійник праведник великий і може творити

чудеса. Підходили до труни і обережно брали по гілці, по квітці. Одна жінка червоним покривалом витирала головку хлопчика, щоб у нього не боліла голівка. Прості люди уголос поширювали чутку, що в труні – великий праведник, мученик, якого московський цар замучив за те, що Шевченко хотів людям волі, землі, і щастя. Я це сама чула на могилі від хмільчан і пекарчан.

Коли закінчилася вечірня, частина людей залишилася у церкві на ніч. Багато міщан розібрали прибулих до себе, а дехто хотів провести ніч у церкві, біля мученика. Сказали, що на ніч церкву не будуть закривати, що всю ніч будуть читати Псалтир, як положено по закону. Коли ми повернулися додому, дідусь спав, як після маку. Ми повечеряли, теж лягли спочивати, бо завтра буде тяжкий день.

Поснідали кулішу, почали збиратись на похорон Шевченка. Пішли. Дідусь ледве натяг чоботи на ноги. Людей у церкві було багато. Читали часи, потім почалась Літургія. Співало два хори. Церковний хор із молоді, якої набралось Бог знає звідкіля. Коси дерлись догори, коли співав хор з молоді. “Так у митрополита не співають”, – шепче мені Марина.

До труни підходили люди. Клали свої голови на труну, цілували, плакали, молились. Несли квіти, жінки ставили свої великі страсні свічки і ставили на три свічники, що стояли біля труни з трьох боків. Було дуже урочисто і сумно. Я стояла з Мариною праворуч і бачила: люди розступилися, до гроба підійшла панночка, поклала свою голову на домовину і плакала. До неї підійшов худий пан в окулярах, щось їй говорив, заспокоював, а сам хустинкою витирав окуляри і мокрі очі. Що за пані, Марина не знала.

Я упивалася співом. Такої урочистої Божої Служби я ще не бачила, навіть коли до Черкас приїздив з Києва архиєрей, і то там не так добре співав соборний хор, як тут. Як у раю. Марина казала, що співали студенти. Проспівали “Отче наш” і я попросила Марину вийти, бо у мене дуже боліла голова, мабуть застудилась. Людей, як на Пасху.

Ледве вийшли, дивлюсь: ліворуч гурт дівчат у вінках на головах, вишитих сорочках, корсетах. Дві жінки держали запалені свічки, два з рушниками через плече дядьки – шаблі. Люди дивуються, очей з дива не зводять. У чорній корсетці Якилина, яку привезли з Пекарів, вона тужить. Дивне диво: похорон і весілля. Вона буде тужити. Почали виносити цех, а його багато у церкві. Після першої хоругви вийшла півча, виходять священники. Один священник побачив весілля, дуже розсердився і крикнув на весь голос: “Ви що тут весілля затіяли? По старовинному козакому звичаю, кажете? А самі забули старий звичай дідів і прадідів наших: зі святим хлібом новонародженого зустрічати і зі святим хлібом покійника проводити!” Весілля в одну мить розбіглося як зайці, хто куди...

Домовину з церкви виносили на трьох рушниках, ще й чоловіки допомагали. Мене під боки штовхнула Марина і показала головою на небо. Над церквою кружляв, широко розпустивши крила, орел. Коли у яму спускали на трьох рушниках домовину з тілом Шевченка, орел з’явився знову. Люди ахнули, почали хреститись. Коли орел кружляв над могилою, люди зацікавилися від подиву. А тим часом Марина збігала додому, принесла паляницю і поклала на квіти, на гріб...

Вся процесія у повному складі, дві півчі, ішли до царини. З півчою усі люди співали “Христос воскрес”. Дві жінки з торбин сипали на дорогу пшеницю – “так по закону”. Мені дали білу торбу з зеленню, щоб я під ноги коней кидала цю зелень. Це була холодна і кучерява м’ята, любисток, канупер, барвінок, пахучий чебрець, шовкова трава: якраз вистачило кидати до царини. На царині зупинились. Литія. Один чоловік не по своїй силі узяв нести хоругву. Ось-ось упаде. Люди на дідуса: мов здоровий, вищий за всіх, бери мов хоругву. Дідусь узяв і ледве-ледве доніс до царини.

За процесією їхали єврейські хури, брички, фаетони, порожні вози. На царині на один віз склали цех – хоругви, щоб везти назад до церкви. З цехом сіли бабусі, дідки. Священники

скинули ризи, сіли на єврейський фаєтон. З ними та баринька, пан і поїхали учотирьох. На фаєтонах, бричках поїхали пани. Дехто з людей повернулись до містечка, а дехто залишилися супроводить покійника до його могили. Дві молоді панночки з містечка попереду несли портрет Шевченка. Вони були такі наполегливі, що відмовились од заміни і по грязюці йшли до самої могили. Їхали і йшли горою. Дорога дуже важка, пагорби, всі потопились до сьомого поту. Ледве добрались до Чернечої гори.

Назустріч вийшов священник з хрестом та кадилом. З'явився неспокійний панок, якого вилаяв священник. Узяв у панночок портрет і помістив його високо на груші. Панночка, що плакала у соборі над труною Шевченка, дала панкові цілий шматок червоної стрічки, яку панок розпустив і носив біля портрета. Після похорону і останньої “Вічна пам'ять”, кишеньковим ножичком панок різав червону стрічку і давав по пів-аршина кожному.

Я уже казала: над могилою знов з'явився орел, він покружляв і зник. Священник почав своє слово – прощання. Сльози заважали йому. Всі люди плакали. Я ніколи не думала, що священники можуть плакати. На трьох рушниках зняли з воза труну, спустили в яму... Мабуть, там хтось був, бо казали: що поховали у цегляному склепі. Кругом валялись куски цегли.

На згадку я взяла декілька шматочків цієї цегли, і коли священник запечатував могилу: з чотирьох сторін лопатою по краях ями робив хрест, то всі плакали. Плакали навіть ті, казала Марина, що вперше почули слово “Шевченко Тарас”. Була тиша кругом. Опускали домовину, кажу ще раз, на трьох рушниках, бо важка була. Молодь весь час співала “Христос воскрес”. Почали закопувати яму. Люди підходили до ями, брали грудку землі і кидали у яму, потім вибирали грудку побільше для себе і несли додому. Дідусь у хустинку взяв декілька мокрих кусків землі.

Священники, пани, що з Києва та містечка поїхали на єврейських бричках, фаєтонах, возах, поспішали до містечка. Люди в свитках пішли обідати тут, зовсім близько. Частина людей запросили до себе люди з Пекарів, а частина залишилась тут

ночувати біля свіжої могили. Принесли хмизу, хтось притяг сухе дерево. Близько стояли копиці сухого сіна. Студенти перенесли копицю, щоб було на чому сидіть, лежать. Тут же зібрали гроші заплатити господареві за сіно. Скоро з Пекарів приїхав дідусь Глущенко та жінка Дяченка. Вони привезли людям хліба, сира, меду, яєць і бочку води.

Дуже багато людей думали, що Шевченко – великий пан, коли зі столиці привезли сюди пани хоронить. Марина з людьми повернулася до містечка. Той панок дивний, бо прості люди не звикли, щоб до них пани говорили “братики мої, сестрички мої. Як казали люди, ні на хвилинку не замовкав, все про батька Тараса. Що слово – батько Тарас, а мені тато говорили, що Шевченкові немає й п’ятдесяти. Панок розповідав про покійного: гомонів без кінця, аж надоїв. Люди втомились, померзли, а він про батька Тараса: “Наш батько”. Знову вірші читав...

З нами був якийсь учитель, і щоб збити пана, почав співа-ти “Христос воскрес” тричі, по тричі. Твій дідусь роззுவся, му-читьсся з ногами: не знає де їх покласти. Розвели великий во-гонь. Притягли ще велику суху деревину (хтось заготовив собі на зиму). Дехто сидів на сухій деревині, дехто лежав на сіні, хто як міг, а панок про батька всю ніч говорив, і сам ні на хвилинку не лягав мабуть. Я також не могла спати, бо було боляче диви-тися, як твій дідусь мучитьсся...

Ясний ранок. З Пекарів приїхав дідусь Глущенко, з ним панок і Якилина. Вона устала з воза, перехрестилась, зробила низький поклін могилі і почала тужить. Я ніколи не чула тако-го тужіння. Серце зупинялось. “Та скажи ж. Та скажи ж, брате наш Тарасе. Та скажи, скажи та де на тебе виглядати!?” – тужила Якилина і сама плакала, а з нею усі люди. Який у неї талан ве-ликий – каже твій дідусь, крадькома витирає сльози. Це плакала вся Україна за великим своїм нещасним сином, замученим мос-ковським царем, дорогим Тарасом Григоровичем Шевченком. Я чула, що панок тричі привозив Якилину з Пекарів тужить на могилі “батька Тараса”.

Дід Глущенко нас забрав до себе. Два дні не міг дідусь стати на ноги. Потім добрались Дніпром до Прохорівки. Добирались човном. Одвезли нас рибалки. А потім з горем та бідою добрались до Черкас. Ось чому твій дідусь ходив з паличкою і довго не міг стояти на ногах.

Другого року, зимою нам Марина писала, що пшениця, яку жінки “по закону” кидали на дорогу, уся зійшла. Зелена доріжка була од собора до царини. Цю зелену, а потім золоту пшеницю люди не косили, і не жали. Баби руками виминали колоски, збирали, а потім припаркою з цього зерна лікували хворих людей. Перед вінчанням “на щастя”, “на добру долю”, “на довгі роки” молодих обсипали Тарасовим зерном. Люди оберігали зелену полосу од скотини. Восени молодіці і баби пшеницю жали серпами, і соломою лікували дітей: парили у соломі од “пропасниці”, “від пристріту”, “з очей”, “на зубки”, і запевняють люди – що допомагало. Свята пшениця від Шевченка допомагала усім, хто вірив, і не могла не допомагати, бо люди дуже вірили у святість мученика Шевченка. Казали, що у ті дні похорону було багато чудес, у ті незабуті дні...

*Записала внучка Марина
у Красногірському монастирі на Черкащині,
28 вересня 1918 року*

Умирав уже народ наш, царі його подавлювали,
а він узяв та й дав Шевченка!
І ожив народ, і розцвів народ!
Досить було однієї людини, щоб урятувати цілу націю.
Це велике багатство нашого народу, коли одна людина
підставляє свої могутні плечі за цілий народ!

Остан Вишня

На високій дуже кручі

На високій дуже кручі,

Над самісіньким Дніпром,

Спить Шевченко в домовині

Непробудним тихим сном.

Любий сину України,

Наш Тарасе дорогий.

Тебе в світі вже немає,

А в серцях ти все живий.

Твоя Кобза ще не вмерла,
На ній струни всі дзвенять.
І про твою в світі славу
Всі народи гомонять.

Слова і музика: Іван Кучеренко-Кучугура

Науково-популярне видання

Набір: *Ольга Кульматицька, Олесь Герасим*

Комп'ютерний макет: *Ростислав Рибчанський*

Підписано до друку 25.09.2022

Формат 60x84/16. Гарнітура «Times New Roman». Офс. друк.

Ум. друк. арк. 2,8. Умов. фарбовідб. 2,1